

Іван Крип'якевич та його доба

УДК 821.161.2-94(477.8)І.КРИП'ЯКЕВИЧ"1914/1918"

DOI: 10.33402/ukr.2022-36-133-148

Іван ПАТЕР

*доктор історичних наук, професор
головний науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>
e-mail: I.Pater@nas.gov.ua*

ХОЛМСЬКІ ЕТЮДИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА В 1914–1918 РОКАХ

Розглянуто науковий доробок академіка в дослідженні різних царин історії Холмської землі. Наголошено на не випадковості його зацікавленості тим краєм, адже мав холмсько-підляське коріння. Відзначено вплив проф. М. Грушевського на формування І. Крип'якевича як історика, його перші публікації про релігійно-культурне життя в Холмщині в XIX ст. у Записках НТШ, наукову працю в товаристві.

Зазначено надзвичайно серйозне вивчення у роки Першої світової війни холмської тематики, особливо після успішного австро-німецького зайняття влітку 1915 р. Холмщини, частини Волині, Підляшшя і Полісся. Встановлено, що в доповідних записках «Про українську справу на Холмщині», «Про церковні відносини на північно-західних українських землях», «Про церковні справи на Холмщині», «Про потребу українського шкільництва в окупованих українських землях» історик наголошував на значенні Холмщини для України.

Наголошено на необхідності проведення українізації краю, для чого рекомендовано: здобути реальну владу на місцях; утворити українську Церкву – реститувати ГКЦ, дерусифікувати ПЦ; створити українську школу, вишколивши кадри з вихідців із місцевого населення; якнайшвидше заснувати взірцеві навчальні заклади в більших містах і селах; видати шкільні підручники; відновити діяльність освітніх й економічних організацій.

Акцентовано на праці історика в Бюро культурної помочі для забезпечення розвитку національно-культурного життя, насамперед шкільництва, в окупованих Центральними державами українських землях. Розкрито спротив прагненню українців із боку поляків і австрійських військових та урядових чинників. Показано руйнацію українських земель у 1915 р. російськими військами, що відступали, виселення вглиб Росії майже всього українського населення Холмського краю.

Вказано на відтворення вченим долі громадських, наукових і релігійних діячів Холмщини, які чинили завзятий опір русифікації та полонізації краю, передусім греко-католицьких єпископів Методія Терлецького, Якова Суші й Максиміліана Рилла.

Наголошено на фаховій допомозі І. Крип'якевича й інших галицьких діячів українській делегації на Берестейській мирній конференції щодо українських західних кордонів, що дало позитивний результат у переговорах між УНР і Почвірним союзом

для українців. Зазначено, що велика рукописна частина холмської тематики академіка ще потребує наукового дослідження.

Ключові слова: Іван Крип'якевич, Холмщина, доповідні записки, українізація, національно-патріотичне виховання, Церква.

Іван Крип'якевич протягом усього життя в історичних дослідженнях багато уваги приділяв Холмській землі. «Причина цього – глибока, – відзначав син академіка Роман. – Вона лежить у сфері історичної політики і, я сказав би, генетики нашого роду»¹. І це не дивно, адже І. Крип'якевич мав холмське та підляське коріння. Його батьки були нащадками священничих династій, які з насильницьким запровадженням російського православ'я у 1870-х роках на холмсько-підляських землях як «непокірливі» парохі греко-католицької віри були позбавлені парафій і мусили переселитися із Забужжя до Галичини.

Батько академіка – Петро, який у 1874 р. 17-річним хлопцем разом зі своїм батьком Михайлом залишив рідну Холмську землю, здобув у Галичині високу богословську освіту, став ученим-богословом, автором низки наукових праць, зумів передати дітям любов до української землі, зацікавлення історією свого народу й ностальгію за втраченою рідною стороною. У родині плекалася пам'ять про холмську «малу вітчизну».

Вивченню наукового доробку акад. І. Крип'якевича присвячено чимало наукових і популярних публікацій українських та закордонних дослідників. Особливо багато з'явилося в останні десятиліття, зокрема збірники наукових праць Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві» («Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», вип. 8, Львів, 2001; вип. 28, Львів, 2016), праця Юрія Сливки «Академік Іван Крип'якевич» (Львів, 2000), статті: Любомира Винара, Омеляна Пріцака, Ярослава Дашкевича, Миколи Кравця, Ярослава Ісасвича, Романа Крип'якевича, Феодосія Стебля, Івана Патера, Василя Гориня, Олександра Луцького, Богдана Якимовича й багатьох інших. Перевидано праці І. Крип'якевича «Історія України» (1990), «Богдан Хмельницький» (1990), «Галицько-Волинське князівство» (1999), проведено низку наукових конференцій, присвячених дослідженню наукової спадщини вченого.

Мета статті – проаналізувати науковий доробок Івана Крип'якевича щодо вивчення національно-політичного й культурно-релігійного життя українців Холмщини в історичному минулому та сучасності.

Немалий вплив на формування світогляду Івана Крип'якевича та спрямування його наукової роботи мав проф. Михайло Грушевський – також холмщак. Тому й не дивно, що одні з перших наукових публікацій, які з'явилися на сторінках «Записок Наукового товариства ім. Шевченка» в 1905–1906 рр., були присвячені релігійно-культурному життю на Холмщині в ХІХ ст. Перша – це коротка замітка, що стосувалася «літературного спору» на Холмщині в 1872 р. (ЗНШТ, 1905. Т. 66. Кн. 3. С. 5–6), написана за матеріалами родинного архіву, розкривала ганебні методи діяльності холмських русифікаторів. Друга – джерельна публікація «Автобіографія

¹ Крип'якевич Р. Холмщина у спадщині Івана Крип'якевича. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2016. Вип. 28. С. 549.

холмського священника з першої половини XIX в.» (ЗНТШ, 1906. Т. 73. Кн. 3. С. 143–147)².

У Науковому товаристві ім. Шевченка (НТШ) М. Грушевський залучав І. Крип'якевича до наукової праці. У 1907 р. він за дорученням професора працював у позальвівських архівах, зокрема у Кракові, збираючи матеріали до епохи Козаччини, а в 1910 р. у Варшаві опрацьовував архівні документи головно до періоду Хмельниччини й мав ще опрацювати фонди московського сховища.

В автобіографічних «Спогадах», які І. Крип'якевич написав у 1946 р., він подав опис Холма, який відвідав 1910 р.: «З Варшави мав я їхати до Москви, але по дорозі рішився я відвідати Холм, зв'язаний з історією нашої родини, і дуже втішився цим планом батько»³.

Варто згадати, що батько – Петро-Франц Крип'якевич – у 1869–1874 рр. був учнем 1–4-х класів російської гімназії у Холмі⁴, у якій перед тим кілька років учителював батько Михайла Грушевського – Сергій. Далі історик відзначав: «Холм робив назверх вигляд російського міста – своїми церквами, духовенством, чиновництвом. Українську мову я чув від селян на торзі. Відвідав я славний Успенський⁵ собор (заснований Данилом, але будова новіша), бачив церкву об'єднання⁶ на “Гірці”, ходив по місті... Враження з Холма описав я в листі до тата, і вислав на пам'ятку зісохлу повійку з-під церкви – батько був нею дуже зворушений»⁷.

До зазначеної тематики історик повернувся у 1915 р. Адже влітку цього року після вдалого наступу німецьких й австро-угорських військ були окуповані українські землі Холмщини, південно-західна частина Гродненщини (округи Кобрин, Берестя-Литовське та східна частина округу Більськ), південно-західна частина Мінщини, Пінський і дві третини півдня Мозирського округів, західна частина Волинської губернії. Територія, зайнята військами Центральних держав,

Іван Крип'якевич

² Гаврилук Ю. Іван Крип'якевич. Холмський. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2016. Вип. 28. С. 560.

³ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 100.

⁴ Крип'якевич І. Петро Франц Крип'якевич (1857–1914). *Короткий нарис. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 148.

⁵ Насправді Пречистинський. Див.: Гаврилук Ю. Іван Крип'якевич. Холмський. С. 561.

⁶ Греко-католиків до 1875 р. Див.: Гаврилук Ю. Іван Крип'якевич. Холмський. С. 561.

⁷ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 100–101.

становила 48 тис. км², а загальна кількість населення на цих теренах налічувала близько 2,3 млн осіб⁸.

Іван Крип'якевич зазначав, що українські землі досліджуваного регіону становили три чверті Галичини, а українці – половину її населення. «Холмщина і Волинь – се давні сусіди Галичини, що від віків ділили з нею добру і лиху долю», – наголошував історик⁹.

«Якби цю територію злучити з територією австрійської України, – писав “Вістник СВУ”, – повстала б провінція великоти 123 тис. кв. км з 6 мільйонами українського населення. Ця провінція рівнялася б щодо простору Греції або Болгарії»¹⁰.

Власне події 1915 р. і звільнення Холмщини з-під російської окупації вселили надію на можливість економічного й національного відродження цього багатостраждального краю. Це стало для Крип'якевича сильним імпульсом до наукової і публіцистичної праці та громадської роботи.

У листі від 10 вересня 1915 р. до члена Президії Союзу визволення України (СВУ) Володимира Дорошенка він писав: «Охотно приступаю до організації СВУ. Я навіть вже зайняв собі терен роботи, що Вам стане у пригоді. Студією Холмщини – першу визволену українську землю»¹¹.

У цьому ж листі історик повідомив: «... тепер я зладив меморіал у справі Холмщини»¹². Справді, 20 серпня 1915 р. І. Крип'якевич вислав доповідну записку «Про українську справу на Холмщині» СВУ, ЗУР (Загальній Українській Раді), Степанові Томашівському і Володимирові Бачинському як референту справи. Представлю короткий виклад головних думок із цього документа.

У доповідній записці показано становище Холмщини й Підляшшя перед війною, зазначено, що з українських повітів обох країв у 1912 р. утворено окрему Холмську губернію. Щодо чисельності українців, то автор виходив із того, що вони належали до двох віросповідань: православного та римо-католицького, як і колишні уніати-латинники. Тому загальне число українців, на думку І. Крип'якевича, становило 400 тис. осіб, тобто 52 % всього населення Холмщини.

Учений наголошував, що в містах краю переважають поляки, тому поки українцям вдасться здобути певний вплив, як у Галичині, справа мусить пройти відповідну еволюцію. В адміністраціях різних рівнів і посад свідомих українців дуже мало, адже повсюдно уряд добирав русифікаційних елементів, які, правдоподібно, відступили з військом, і тому потрібно замінювати всі сили новими українськими.

Для успішного ведення української справи велике значення мало те, що учительство народних шкіл майже без винятку походило з православних кіл, а отже, з українців. Хоча значна частина вчителів виїхала напередодні відступу російського

⁸ Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: deren Bedeutung und historische Hintergründe / T. Hornikewicz. Philadelphia: W. K. Lypunsky Ost-Europäisehen Forschungs Institut, 1991. Bd I. S. 211.

⁹ [Іван] К[рип'якевич]. Визволення Україна. Ілюстрований Календар товариства «Просвіта» з термінарком на переступний рік 1916. Львів, 1916. С. 89.

¹⁰ Великість простору зайнятих українських земель. *Вістник Союзу визволення України* (Вістник). 1915. Ч. 47–48.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 4–7.

¹² Меморіал «Про українську справу на Холмщині». *Патер І. Діяльність Івана Крип'якевича в Союзі визволення України*. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2001. Вип. 8. С. 282–294.

війська, проте не так масово, як урядовці, тому саме вони могли сформувати нову місцеву патріотичну інтелігенцію. Із 400 осіб православного духовенства, як вважав історик, свідомих українців буде невеликий відсоток, але при відповідному підході частину з них можна залучити до української справи.

Значне місце в документі відведено ролі унії у національно-культурному житті Холмщини. Крип'якевич наголошував: «Унія, заведена, при кінці XVI віку, знайшла тут вдячну почву, бо край, сусідуючий з польськими землями, в новій вірі знайшов опіку для національних змагань, яких при православ'ю не зміг оборонити. Унія зрослася з населенням так тісно, як ні в одній українській землі; довгі часи це була одинока національна відзнака Холмщини. Хоч робила все тут поступи колонізації (навіть в церквах проповіді говорилися по-польськи), унія була тою ниткою, що в'язала загал уніатів з українською народністю»¹³.

За російського панування у 1875 р. унія на Холмщині була ліквідована, духовенство здебільша заслане або емігрувало до Галичини, вірні – більшість перейшла до православ'я, а «упорствующі» (118 тис.) – до Римо-Католицької Церкви (РКЦ)¹⁴.

Православна Церква на Холмщині перед Першою світовою війною творила окрему епархію: нараховувала 289 парафій, 368 церков, 400 осіб духовенства, у Холмі діяла духовна семінарія, яка налічувала близько 150 питомців (вихованців)¹⁵.

Русифікація на Холмщині велася більш планово й фанатично, ніж в інших українських областях, з огляду на мішаний склад краю. Православна Церква послідовно підтримувала русифікацію. Зрусифіковані були школи всіх рівнів, тільки в польських громадах проводилося навчання польською мовою. Однак, зазначав І. Крип'якевич, русифікація, незважаючи на всі примусові урядові засоби, не пустила в Холмщині глибокого коріння. А все через те, що гноблення греко-католиків, некоректні дії урядовців і попів спричиняли глибоку антипатію до Росії та російщини й спротив російським впливам. «Є надія, – сподівався історик, – що російський покіст скоро зійде з національного лиця Холмщини»¹⁶.

Однак головною небезпекою для українців Холмщини й Підляшшя стала полонізація, адже ці землі були більш національно змішані, ніж аналогічні повіти Галичини. Вчений наголошував, що хоч тут римо-католиків не набагато більше (311 тис.), ніж православних (305 тис.), з яких третина могла підтримати українство, все-таки «поляки були грізною силою для нас»¹⁷.

Він застерігав українські організації, що в тогочасних обставинах, коли більшість православних урядників та вчителів виїхала, ця управлінська інтелігенція перебуватиме з Польського Королівства і про це потрібно пам'ятати.

Автор документа відзначав надзвичайно велику єврейську колонізацію в Холмщині. Чисельність євреїв у краї становила 114 тис. осіб, головними їхніми осідками були міста та містечка. Він акцентував на легкості асиміляції євреїв, які «дотепер російщилися, хоч і польська струя була сильна». Із приходом австрійської влади,

¹³ Патер І. Діяльність Івана Крип'якевича в Союзі Визволення України. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 284.

¹⁴ Там само. С. 285.

¹⁵ Там само. С. 286.

¹⁶ Там само. С. 287.

¹⁷ Там само.

вважав учений, «жиди знову стануть по стороні сильнішого і правдоподібно будуть служити колонізаційним цілям, як не знайдуть іншого пануючого напрямку»¹⁸.

Іван Крип'якевич наголошував на значенні Холмщини для України:

Перше: а) як пограничної землі проти поширення колонізації на суто українські терени; б) як країни, що вела героїчну боротьбу за національно-релігійні права з Росією і чинила опір русифікації; в) а також вважав за потрібне ширити серед української суспільності думку про значення краю для України, не допускати тверджень про «меншеартість» цієї землі; г) утверджувати перед австрійським урядом думку про національну однорідність та українськість Холмщини, ігнорувати претензії поляків до краю.

Друге: а) не допустити порушення границь й устрою Холмської губернії, утвореної 1912 р.; б) зберегти адміністративно-територіальний поділ; в) докласти зусиль, щобі всі права російського уряду та мови перейшли винятково до українців і зберегти в їхніх руках провід у краю; г) не допустити як поділу прав між українцями та поляками, так і мови, бо це принесло б кінець українському національному володінню; д) край повинен мати українську управу, а поляків треба трактувати як меншість.

Третє: для українзації Холмщини передусім потрібно піднести значення українців. А для цього треба: а) щоб українці одержали опіку й допомогу в державних властей, з цією метою передати фактичну владу у краї українцям; б) утворити українську Церкву; в) ввести в життя українську школу й організації.

Четверте: а) реститусовати Греко-Католицьку Церкву; б) джерелом для унії мали стати тодішні православні, більшість яких із православ'ям пов'язував страх перед переслідуванням, а не релігійне переконання.

П'яте: до православних ставитися дуже толерантно, по-перше, зі суто людських мотивів, по-друге, з огляду на православних, вихідців з інших регіонів підросійської України. Щодо приєднання до Української Православної Церкви (УПЦ) відчуватимуться труднощі, але до цієї справи треба готуватися на майбутнє. У жодному разі не допускати між православними і греко-католиками внутрішніх протиріч.

Шосте: шкільництво: а) російську школу залишати нема потреби, бо росіяни становлять незначний відсоток, із тих же мотивів усунути російську мову як предмет; б) таке ж саме становище зайняти до польськості, виходячи з позиції одноцільності українськості краю; в) забрати провід у цілому холмському шкільництві; г) поляків трактувати не як рівноправну сторону, а як меншість.

Для того, щоб українське шкільництво існувало на Холмщині, потрібно:

1) підготувати українське учительство з місцевих сил, утворивши в різних містах Холмщини короткі (2–3-місячні) курси з української мови і літератури, історії, географії, термінології та інших навчальних предметів у поєднанні з історією і географією Австрії;

2) якнайшвидше заснувати взірцеві народні школи в головних містах і свідомих селах, українські гімназії – в Холмі, Грубешові та Замостю. Залишити на деякий час діяльність церковних шкіл. Все це зробити в короткий час, швидко, щоб поляки не випередили нас і не зайняли багато позицій;

¹⁸ Патер І. Діяльність... С. 289.

3) підготувати вчасно підручники для холмських шкіл, шкільні прилади (парти) і бібліотеки для молоді.

Сьоме: щодо діяльності просвітніх і економічних організацій Крип'якевич пропонував, по-перше, відновити «Просвіту» й інші товариства; по-друге, утворити центральний осередок просвітніх організацій у Холмі; по-третє, поширювати провідні ідеї економічної роботи, взявши за основу роботу просвітньо-економічного товариства в Кобилянках.

Восьме: організувати на початку один популярний пресовий орган для освідомлювально-національної роботи в Холмщині у дусі релігійної толеранції. Налгодити широкий і добре організований доступ преси з Галичини.

Дев'яте: для вивчення відносин на Холмщині потрібно якнайшвидше вислати до краю відповідних працівників для збору друкованих матеріалів про національно-релігійні відносини, шкільництво, адміністративний устрій, історію регіону тощо¹⁹.

Про це писав І. Крип'якевич у листі до В. Дорошенка. Він просив його прильнувати, щоби вислали до Холмщини достойного кандидата для проведення дослідження, бо «дуже боюся, щоби там не поїхав на перше місце який безідейний протегований “кар’єрович”, щоби не попусував діла»²⁰. Однак події на Холмщині розгорнулися не на користь українців. Діяльність австрійської цивільно-військової адміністрації призвела, по суті, до повного потурання полякам у їхніх національно-культурних домаганнях, що поставило українців у дуже несприятливі умови і тільки загострило українсько-польські відносини. Тому й ніхто не поїхав до Холмщини для проведення досліджень, яких вимагав І. Крип'якевич.

Значну увагу історик приділяв вивченню питання руйнації українських земель російськими військами у 1915 р., що відбувалася згідно з наказом верховного командувача великого князя Миколи Миколайовича «нищити й палити всі села та міста», в результаті чого «десятки тисяч людей лишилися без дому над головою, без кусника хліба». Крім того, сотні тисяч українців були виселені в Росію, де терпіли голод і холод, вмирили від хвороб, а їхні хати й господарства залишилися пустками. Так, православне українське населення було виселене з українських теренів найбільше, а попи майже всі повтікали до Росії. Однак російські козаки ксьондзів не зачіпали, згодом останні активно провадили колонізацію регіону²¹.

На Холмщині найбільше знищеним був Грубешівський повіт. «Родюча країна, з високою хліборобською культурою, – наголошував автор, – тепер знищена й опустіла. Більшість сіл спалена або знищена. Збіжжя не зібрані... не було кому збирати. Вся худоба й коні вивезені... козаки гнали цілі табори людей... Лишився той, хто зумів десь заховатися. Найсумніше те, що українське населення в великій мірі емігрувало; десятки сіл стоять порожні...»²².

На Підляшші російська армія «гнала перед собою нещасливий народ... козаки підпалювали хати... всюди кругом червоніла пожежа... Спалені містечка Вижниця і Ломази... із сіл спалені зовсім: Студянка, Росоги, Полюбичі, Дубиця, Яблунь, Городище»²³.

¹⁹ Патер І. Діяльність... С. 289–294.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 4–7.

²¹ Як Росія нищила українську землю. *Діло*. 1915. 12 листопада.

²² І[ван] К[рип'якевич]. Знищення українських земель. *Вістник*. 1915. Ч. 39–40. С. 1.

²³ Там само. С. 2.

У Сідлецькій губернії, яка практично не була знищена, крім кількох залізничних станцій, бо москалі відступили дуже швидко, тільки в північній частині зменшилося українське населення²⁴.

У південній частині Гродненщини, яка охоплює історичні українські землі – східне Підляшшя й Берестейщину, дуже знищені околиці над Бугом – все спалене та зрівняне із землею. Російська окупаційна влада ще в серпні 1915 р. евакуювала мешканців Берестя. «Під Берестям кочують емігранти з інших околиць Забужжя. Лежать тисячами, у страшній нужді, під голим небом, в лахмітті, дослівно – мруть з голоду»²⁵.

Щодо Волині, то Крип'якевич відзначав, що більшість мешканців Ковеля перед відступом росіян поховалися й тому залишилися на місці. Від війни місто не дуже потерпіло – знищені лише старий і новий залізничні вокзали, залізничні майстерні, казарми. Зате околиці Ковеля «давали образ страшної руїни та знищення»²⁶.

Навколо Луцька все «серед пожарищ і румовищ, деякі села спалені повністю, на полях догорають скирти збіжжя...»²⁷. Тільки де-не-де появлялися якийсь старець або каліка, що плавав над руїною хати. Тільки так виявлялося життя у порожніх волинських селах.

Однак із появою союзних армій із лісів почали виходити біженці зі всіма пожитками. «Все те йде до осель, – наголошував Крип'якевич, – з яких козаки вигнали перед кількома днями... Вони пересвідчилися, що ніхто їм нічого лихого не робить, зачудовані вертаються, проклинаючи “своїх”, згірчені власним нещастям»²⁸. «За цей жорстокий злочин, – зазначав історик, – царат мусить відповісти колись перед історією і українським народом»²⁹.

Визволені з-під московського панування північно-західні українські області перейшли під нову управу – Волинь і Холмщина опинилися під австрійською, а Підляшшя – під німецькою займанщиною. На цих землях запроваджено нову військово-цивільну адміністрацію. Уся влада підпорядковувалася в австрійській окупаційній області генерал-губернатору барону Ерікові Діллеру (Eric Diller), а в німецькій – генерал-губернатору Гансові фон Безелеру (Hans von Beseler).

Окупація холмсько-волинських земель австро-угорським військом, здавалося, дасть поштовх до нового життя для цих теренів, матиме позитивний наслідок для місцевого населення, звільнивши його від денаціоналізаторської політики царату. Проте українці Волині та Холмщини потрапили з вогню русифікації в полум'я колонізації. Адже урядові австро-угорські чинники в той час прагнули найперше вирішити польське питання, відводячи полагодження української справи на другий план. Однак і серед австрійських урядовців були представники, які усвідомлювали значення української проблеми у європейській політиці, але й серед них були суперечності щодо української та польської орієнтації.

Зрозуміло, українські політичні організації, що діяли в Австрії у роки війни – СВУ разом із ЗУР – вживали найнеобхідніших заходів для забезпечення розвитку національного життя в окупованих Центральними державами українських землях.

²⁴ І[ван] К[рип'якевич]. Знищення...

²⁵ Там само. Ч. 41–42. С. 3.

²⁶ Там само. С. 4.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само. Ч. 39–40. С. 1.

У серпні 1915 р. у Львові було засноване Бюро культурної помочі для українського населення окупованих областей, яке підпорядковувалося названим організаціям і займалося разом зі спільною комісією товариств «Учительська громада», «Учительське педагогічне товариство», «Взаємна поміч українського учительства» налагодженням українського шкільництва, збиранням для нього фондів і загалом культурно-національним життям на Волині та Холмщині. Очолював Бюро культурної помочі І. Крип'якевич³⁰.

Власне історик від імені педагогічних товариств Галичини підготував і передав 11 грудня 1915 р. СВУ та ЗУР проєкт доповідної записки про потребу українського шкільництва в окупованих українських землях. У ньому він відзначав багатовікові традиції української школи на цих землях та давню мрію про заснування вищої школи – академії чи університету. «Основним домаганням українців, – наголошував автор документа, – є, щоби українська школа в нових землях була справді трактована як школа більшості населення»³¹. Свою думку історик підтверджував національним складом населення. Адже в Холмській і Волинській губерніях українці мали абсолютну більшість, тільки у західних округах Холмщини поляки становили 20 %, у Городненській губернії переважали білоруси, південні округи також мали українську більшість (Берестя – 81 %, Кобрин – 83 %, Більськ – 42 %) ³².

Зрозуміло, такі вимоги українців Холмщини були цілком справедливі. «Холмщина, – зазначав Крип'якевич, – це історично українська земля, яка мимо тяжких відносин, мимо довгих переслідувань заховала свій національний характер – природною річчю є, щоби вона дістала в ліпших умовах ліпші основи до дальшого розвитку»³³.

Питання про українське шкільництво в Холмщині І. Крип'якевич піднімав у доповідній записці СВУ від 1 листопада 1915 р., у рефераті, виголошеному на засіданні учительської громади Львова 27 листопада 1915 р., а також у низці статей, опублікованих у періодиці, зокрема в часописах «Діло», «Українське слово», «Свобода»³⁴.

Власне, впровадження українського шкільництва в зайнятих Центральними державами землях, на думку І. Крип'якевича, мало неабияке значення для розвитку українського народу, що дало б йому змогу піднятися з цього занепаду, в якому перебував під російським пануванням. Окрім того, досить велику вигоду одержала б Габсбурзька монархія, адже вирішення цього питання принесло б Австрії підтримку місцевого населення, що водночас викликало б резонанс на українських землях, ще підконтрольних Росії³⁵.

Проте на Холмщині, хоч вона лежала поза воєнним тереном, українцям не вдалося здобути нічого. Незважаючи на розпорядження найвищого австро-угорського

³⁰ О культурну поміч для українського населення зайнятих областей. *Вістник*. 1916. Ч. 27–28. С. 230.

³¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України). Ф. 395. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 50–55.

³² Там само.

³³ Х[олмський – Іван Крип'якевич]. Релігійні і національні відносини. *Українське слово*. 1915. 10 вересня.

³⁴ Патер І. Діяльність Івана Крип'якевича... С. 277–280, 297–300; Крип'якевич Р. Холмщина у спадщині Івана Крип'якевича. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2016. Вип. 28. С. 550.

³⁵ Патер І. Діяльність Івана Крип'якевича... С. 304.

командування від 17 жовтня 1915 р. про дозвіл відкривати українські школи за наявності 40 дітей, люблінський генерал-губернатор не дозволив заснувати в межах губернії жодної школи. Зате на Холмщині до серпня 1916 р. зорганізовано понад 600 польських³⁶.

Крім того, австрійська військова влада заборонила видання української газети в Ковелі чи Холмі. До складу майбутньої редакції часопису мали ввійти члени СВУ: С. Любарський-Письменний (ім'я не встановлено), Іван Крип'якевич, Лонгин Цегельський, І. Бахталовський (ім'я не встановлено). Австрійські урядовці вважали, що з погляду «місцевих політичних обережностей видання українців не відповідає державним інтересам»³⁷.

Варто наголосити, що після перших публікацій І. Крип'якевич вдався до ретроспекції (звернення до минулого). У згаданому листі до В. Дорошенка історик просив: «... дайте мені повноважність видати під іменем Союзу інформаційну книжечку про Холмщину за Ваші фонди»³⁸. І справді, 1915 р. накладом СВУ Крип'якевич опублікував невелику (обсягом 32 сторінок) брошуру кишенькового формату «Холмщина»³⁹, де в популярній формі, доступній для найширшого кола читачів, виклав історію краю від найдавніших часів по 1915 р. охопно.

Варто зацентувати увагу на висвітленні автором українського руху. Історик наголосив, що відродження Холмщини почалося з оголошенням основ конституції в Росії, тобто в жовтні 1905 р. Тоді у краю почали організовуватися українські просвітні товариства – «Просвіта» в Сідлцях і Грубешові, просвітньо-економічне ім. Т. Шевченка в Кобилянках Надбужних біля Берестя.

Головне завдання цих товариств полягало в популяризації української книжки, залученні до своїх лав якомога більше членів, зокрема приєднанні будь-якими способами до праці місцевої інтелігенції. Вчений наголосив на ролі українських бібліотек і художньої самодіяльності у формуванні та піднесенні національної свідомості місцевого українського населення, зокрема шкільної молоді, яка відмовлялася вчитися з російських «казьонних» книг. Відзначено також важливість економічної праці українських товариств для створення матеріальної бази під культурну справу для протидії польським товариствам у полонізації українців. Проте таку національно-освідомлювальну працю українських організацій негативно сприймали російські шовіністи, які спочатку обмежили їхню діяльність, а згодом взагалі заборонили⁴⁰.

Проте навіть у часи воєнного лихоліття свідоме українство не зникло, хоч Холмщина і Волинь перед війною належали до найменш зорганізованих частин українських земель. «Це було, – наголошував І. Крип'якевич, – царство чорносотенних елементів: почаївських монахів, істинно-руських людей, Євлогіїв і Антоніїв». Зрозуміло, за таких умов українській справі вистояти було надзвичайно важко, навіть суто культурні товариства, наприклад, «Просвіта», піддавалися переслідуванням, доносам, обшукам і арештам. «А все-таки українська струя йшла кудись

³⁶ Кривавого року. Віденський ілюстрований альманах на 1917 р. / упоряд. Я. Весоловський. Відень, 1917. С. 211.

³⁷ Ereignisse in der Ukraine 1914–1922... S. 213.

³⁸ Патер І. Діяльність Івана Крип'якевича... С. 271.

³⁹ Крип'якевич І. Холмщина. Накладом Союзу визволення України. Львів, 1915. 32 с.

⁴⁰ Там само. С. 28–29.

ніби під землю, – зазначав історик, – зростала і кріпшала. І коли ввійшли тут союзні війська, коли вже можна було свободніше проявити свої почування, українство вийшло на верх і почало організовуватися»⁴¹.

З'явилися численні публікації, з яких Галичина довідалася про мету й особливості українського руху на холмсько-волинських землях, змогла побачити його скромні та початкові успіхи. Цілком зрозуміло, адже тут не було таких потужних політично-партійних структур, парламентського представництва в центральних і місцевих законодавчих органах, досить сильної інтелігенції, а також пресових видань. Тому І. Крип'якевич зазначав, що перед галичанами постає обов'язок не лише спостерігати за діями українців Волині, тішитися їхніми успіхами, а й допомагати їм у цей важкий час. «Докажіть ділом, – закликав учений галичанин, – що це наша справа, що живі у нас традиції Галицько-Володимирського Королівства, що Галичина пам'ятає про свою королівську сестрицю Володимирію»⁴².

Важливого значення у національно-культурній праці в зайнятих північно-західних областях І. Крип'якевич відводив церковним справам. У підготовлених документах для СВУ, ЗУР і Львівської греко-католицької консисторії «Про церковні відносини на північно-західних українських землях»⁴³ від 24 серпня 1915 р. і «Про церковні справи на Холмщині»⁴⁴ від 6 вересня 1915 р. наголошувалося на необхідності відродження ГКЦ на теренах Холмщини, а в майбутньому – і в окремих місцевостях Литви, Білорусі й Волині. Для реалізації відновлення ГКЦ на Холмщині СВУ і ЗУР мали призначити Комітет для справ здобутих земель, завданням якого було: 1) підготувати доповідну записку до австрійського уряду про реституцію (відновлення у правовому і майновому становищі) ГКЦ на Холмщині; 2) дати політичну оцінку роботи церковного комітету справ краю, що мав складатися із представників Львівської консисторії і кооптованих членів та повинен був забезпечувати церковний аспект питання відновлення ГКЦ. Крім того, церковний комітет мав збирати різноманітні матеріали про діяльність колишньої Холмської греко-католицької єпархії, заснувати видавництво для унійної пропаганди, дбати про церковну організацію Холмщини, зокрема про добір духовенства різних рівнів, забезпечення фінансування. Окремо в документі йшлося про відносини з РКЦ та її духовенством, яке мало значний вплив, адже чимало колишніх греко-католиків перейшло в цю конфесію.

Важлива роль в українському національному відродженні відводилася Православній Церкві, зокрема на Волині, яка потребувала реорганізації, піднесенню рівня освіти духовенства, надавши йому українського духу. Українізація Церкви на Волині мала надзвичайно позитивно вплинути на піднесення національної свідомості місцевого населення, і особливо наддніпрянців. До реорганізації православ'я планувалося залучити найбільш свідому частину українського православного духовенства Буковини. Однак реалізувати ці плани у зв'язку зі зміною геополітичної ситуації не вдалося.

Іван Крип'якевич у тогочасних публікаціях велику увагу приділив репрезентації долі громадських, наукових і релігійних діячів Холмщини, які чинили завзятий

⁴¹ Крип'якевич І. Для Холмщини і Волині. *Діло*. 1916. 23 квітня.

⁴² Там само.

⁴³ ЦДІАЛ України. Ф. 395. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 33–36.

⁴⁴ Там само. Арк. 31.

опір русифікації та полонізації краю. У статті «Письменники і просвітителі Холмщини» відзначав: «Холмська земля в останніх десятиліттях в культурнім житті України мала невелику участь: російський гніт і польська опіка не дали розвинутися силам, що скривалися в народі». Автор акцентував, що в минулому, коли Холмщина мала свою самоуправу та матеріальні ресурси, українське життя розвивалося у різних сферах, а холмська земля була осередком національної культури. «Ся світла минувшина Холмщини, – наголошував І. Крип'якевич, – була ділом одиниць передових людей, що не щадили сил і заходів, не жалували матеріальних жертв, дати їй ширшу культуру»⁴⁵. Зрозуміло, це здебільша були духовні особи та деякі світські вчені із західною освітою, які неабияк вплинули на розвиток Холмщини, збагативши тим самим й загальноукраїнську культуру.

Першим помітним діячем Холмщини був греко-католицький єпископ Методій Терлецький, який задумав заснувати вищу школу, що стала би вогнищем просвіти для цілого краю. Це не мала бути гімназія, як в інших містах України, а справжня вища школа – академія, де, за словами І. Крип'якевича, «молодіж могла образуватися на розумних горожан для свого народа»⁴⁶. Однак він висунув ідею заснування українського університету, але отримати дозвіл на його реалізацію навіть за приватні кошти було надзвичайно важко. Терлецький на початку 1639 р. організував гімназію при кафедральній церкві у Холмі. Згодом, заручившись підтримкою папи Урбана XIII (Urbanus PP. VIII), взявся за організацію академії з привілеями університетських курсів, на що дозвіл могла дати лише Краківська академія. Проте через дії польських чинників, особливо латинського духовенства, не тільки створення академії, але навіть існування гімназії перебувало під загрозою. Поляки різними способами виступали проти української школи. Єпископ М. Терлецький, незважаючи на протидію поляків, продовжував культурно-освітню діяльність, хоч не зміг досягти значного успіху⁴⁷.

Послідовником Методія Терлецького в Холмі став єпископ Яків Суша. Під його особливою опікою була гімназія, яку він захищав від діянь польського духовенства, особливо монахів. Із цього приводу шукав захисту в папи, двічі – у 1664 р. і 1665 р. – побував у Римі, давши йому інформаційний матеріал під назвою «Про праці уніатів». Яків Суша був визначним церковним письменником, залишив низку праць з історії Холмщини й Унійної Церкви⁴⁸.

Третьою помітною постаттю серед провідних діячів Холмщини був єпископ Максиміліан Рилло. Він показав себе не тільки на духовній ниві, а й освітній. Заснував вищу школу для холмського духовенства – духовний семінар у Холмі. Згодом – другий нижчого типу в Бусні поблизу Холма для синів окружного духовенства. Багато писав на церковні теми, упорядкував монастирську бібліотеку, яка, на жаль, згоріла 1778 р., архів, описав каталоги книг і актів,

«Рилло, – наголошував І. Крип'якевич, – був взірцем тодішнього українського патріота. Боронив права свого народу, де тільки міг і як міг. Через це мав

⁴⁵ Х[олмський – Іван Крип'якевич]. Письменники і просвітителі Холмщини. *Українське слово*. 1915. 10 жовтня.

⁴⁶ К[рип'якевич]. Як поляки опікувалися Холмщиною. *Свобода*. 1918. 23 лютого.

⁴⁷ Х[олмський – Іван Крип'якевич]. Письменники і просвітителі Холмщини. *Українське слово*. 1915. 10 жовтня.

⁴⁸ Там само. 17 жовтня.

неодну неприємність зі сторони поляків... З глибокою неохотою відносився до Росії». Антипатія до всього російського стала однією з причин переїзду М. Рилла під кінець його життя до Галичини, де він отримав від імператриці Марії-Терези перемишльське єпископство й дожив віку⁴⁹.

Варто наголосити на фаховій допомозі І. Крип'якевича й інших видних галицьких діячів української делегації на мировій конференції у Бересті 1918 р. У «Спогадах» історик відзначав: «Дуже важлива була справа, як на цих переговорах вирішиться справа наших західних кордонів. Тоді в редакції Діла зорганізувався гурток для підготовки матеріалів для української делегації. Були там М. Лозинський, В. Панейко, П. Веселовський, С. Рудницький, я і ще, мабуть, хтось більше. Я з Рудницьким опрацьовував західний кордон з географічного погляду; залишився мені примірник мапи Галичини Герріха, на якому Рудницький записував цю лінію. Коли одного дня делегація явилася на головному дворці, ми, знаючи наперед про її приїзд, зайняли місце в “почекальні” і змогли зустрітись з делегатами, хоч вони були оточені австрійською поліцією і агентами. Ця делегація зверхнім виглядом робила – марне враження – це були молоді люди, у дуже бідненьких костюмах, але пізніше виявилися незлими дипломатами у грі з німцями. Незамітно (у клозеті) вони дістали наші меморіали. Результат переговорів – берестейський кордон, був для нас дуже корисний, займав для України Холмщину в широких границях. Радісно оглядали ми цю лінію в газетах»⁵⁰.

Українці вірили в позитивний результат переговорів між Українською Народною Республікою (УНР) і Почвірним союзом у Бересті. Не сумнівався у цьому й І. Крип'якевич. У статті «Бересте» вчений наголосив, що цей «старий український город, західна кріпость української держави», і «без сумніву берестейська земля перейде тепер у склад української республіки»⁵¹.

Мирний договір, підписаний 9 лютого 1918 р. між Центральними державами та УНР, за яким Холмщина ввійшла до складу України, спричинив обурення серед поляків Галичини. Польські часописи одноголосно заявляли про втрату частини Польщі, але вже не історичної, а етнографічної. Історик стверджував, що всі етнографічні карти і пов'язані з ними дослідження представляли Холмщину територією, заселеною українським народом. Учений як доказ наводив російські статистичні дані. Зі 108 700 осіб, що проживали на території Холмщини, 62 % становили українці, 20 % – поляки, 15 % – євреїв і 3 % – інші, головню німці⁵².

Іван Крип'якевич наголошував на етнографічній і культурній особливості Холмщини, що навіть після приєднання до Польщі визнавалася автентично українською. За весь час існування Речі Посполитої вона творила окрему адміністративну одиницю – «холмську землю», яка належала до «Руського воєводства» – Галичини, а не до польського Люблінського воєводства, як і північна частина – окреме Підляське⁵³.

Іван Крип'якевич радів, що його малу Батьківщину – Холмщину – повернуто Українській державі. «І так, – акцентував учений, – сповнилися наші давні бажання. Стара земля Володимира і Данила знову стала частиною Української держави. У

⁴⁹ Х[олмський – Іван Крип'якевич]. Письменники і просвітителі... 24 жовтня.

⁵⁰ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія)... С. 114.

⁵¹ К[рип'якевич] І. Бересте. *Свобода*. 1918. 26 січня.

⁵² Холмщина. Національні відносини. *Діло*. 1918. 13 лютого.

⁵³ Крип'якевич І. Холмські традиції. *Діло*. 1918. 14 лютого.

Холмщині запанувала велика радість, тішаться і всі холмські виселенці, що вернутья до своїх зруйнованих домів, – радіємо і ми в Галичині, що наші холмські брати не пішли під польське пановання, але будуть належати Україні»⁵⁴.

Вважаю, що холмська тематика, якою так захоплювався та яку так популяризував видатний український історик і велика рукописна частина якої ще перебуває у науковому опрацюванні співробітників Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, знайде свого дослідника. А поглиблений аналіз праць і матеріалів із фонду І. Крип'якевича розкриє спектр інтересів академіка.

REFERENCES

Havryliuk, Yu. (2016). Ivan Krypiakevych. Kholmshchyni. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 28, 559–562 [in Ukrainian].

Hornikewiecz, T. (1991). *Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: deren Bedeutung und historische Hintergruinde* (Vol. 1). Philadelphia: W. K. Lypynsky Ost-Europäischehen Forschungs Institut [in German].

I[van] K[rypiakevych]. (1915). Znyshchennia ukrainskykh zemel. *Vistnyk*, 39–40, 1–2; 41–42, 3–4 [in Ukrainian].

I[van] K[rypiakevych]. (1916). Vyzvolena Ukraina. *Iliustrovanyi Kalendar tovarystva «Prosvita» z terminarom na perestupnyi rik 1916*, 89 [in Ukrainian].

K[rypiakevych], I. (1918, Sich 26). Berestie. *Svoboda* [in Ukrainian].

K[rypiakevych]. (1918, Liutyi 16). Davna i suchasna Kholmshchyna. *Svoboda* [in Ukrainian].

K[rypiakevych]. (1918, Liutyi 23). Yak poliaky opikuvalysia Kholmshchynoiu. *Svoboda* [in Ukrainian].

Kh[olmskyi – Ivan Krypiakevych]. (1915, Veresen 10). Relihiini i natsionalni vidnosyny. *Ukrainske slovo* [in Ukrainian].

Kh[olmskyi – Ivan Krypiakevych]. (1915, Zhovten 10). Pysmennyky i prosvityteli Kholmshchyny. *Ukrainske slovo* [in Ukrainian].

Kh[olmskyi – Ivan Krypiakevych]. (1915, Zhovten 17). Pysmennyky i prosvityteli Kholmshchyny. *Ukrainske slovo* [in Ukrainian].

Kh[olmskyi – Ivan Krypiakevych]. (1915, Zhovten 24). Pysmennyky i prosvityteli Kholmshchyny. *Ukrainske slovo* [in Ukrainian].

Kholmshchyna. Natsionalni vidnosyny. (1918, Liutyi 13). *Dilo* [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (1915). *Kholmshchyna. Nakladom Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*. Lviv [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (1916, Kviten 23). Dlia Kholmshchyny i Volyni. *Dilo* [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (1918, Liutyi 14). Kholmshchyni tradytsii. *Dilo* [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (2001). Petro Frants Krypiakevych (1857–1914). *Korotkyi narys. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 8, 147–151 [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (2001). Spohady (Avtobiohrafia). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 8, 75–140 [in Ukrainian].

⁵⁴ Крип'якевич]. Давна і сучасна Холмщина. *Свобода*. 1918. 16 лютого.

Krypiakevych, R. (2016). Kholmshchyna u spadshchyni Ivana Krypiakevycha. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 28, 549–558 [in Ukrainian].

O kulturnu pomich dlia ukrainskoho naseleння zainiatykh oblastei. (1916). *Vistnyk*, 27–28, 230 [in Ukrainian].

Pater, I. (2001). Diialnist Ivana Krypiakevycha v Soiuzi Vyzvolennia Ukrainy. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 8, 267–305 [in Ukrainian].

Velykist prostoru zainiatykh ukrainskykh zemel. (1915). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy (Vistnyk)*, 47–48 [in Ukrainian].

Vesolovskyi, Ya. (Comp.). (1917). *Krivavoho roku. Videnskyi iliustrovanyi almanakh na 1917 r.* Vienna [in Ukrainian].

Yak Rosyia nyshchyla ukrainsku zemliu. (1915, Lystopad 12). *Dilo* [in Ukrainian].

Ivan PATER

Doctor of Historical Sciences, Professor

Chief Researcher at the Department of Contemporary History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>

e-mail: I.Pater@nas.gov.ua

KHOLM SKETCHES (STUDIES) IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF IVAN KRYPIAKEVYCH OF 1914–1918

The paper considers the scientific work of the academician in the study of various areas of the history of the Kholm land. His interest in that region was not accidental, because he had Kholm and Pidlashshia roots. The influence of prof. M. Hrushevskyyi on the formation of I. Krypiakevych as a historian, his first papers on religious and cultural life in the Kholm region in the 19th century in Memoirs of the Shevchenko Scientific Society, and scientific work in society are emphasized.

An extremely serious study of the Kholm region was conducted during World War I, especially after the successful Austro-German occupation of the Kholm region, parts of Volhynia, Pidlashshia, and Polissia in the summer of 1915. It is noted that in the reports «On Ukrainian Affairs in the Kholm Region», «On Church Relations in Northwestern Ukrainian Lands», «On Church Affairs in the Kholm Region», «On the Need for Ukrainian Schooling in the Occupied Ukrainian Lands», the historian stated the importance of the Kholm Region for Ukraine.

The need to carry out Ukrainization of the region was emphasized, for which it was recommended: to gain real power locally; to form the Ukrainian Church – to restore the GCC, to de-Russify the Orthodox Church; to create a Ukrainian school by training personnel from the local population; establish exemplar educational institutions in larger cities and villages as soon as possible; publish school textbooks; to restore the activities of educational and economic organizations.

Much attention is given to the historian's work in the Bureau of Cultural Assistance for ensuring the development of national and cultural life, primarily, schooling, in the Ukrainian lands occupied by the Central Powers. The resistance to the aspirations of the Ukrainians by some part of the Poles and the Austrian military and governance factors have been revealed. The destruction of Ukrainian lands in 1915 by the retreating Russian troops and the displacement of almost the entire Ukrainian population of the Kholm region deep into Russia are shown.

It is pointed out that the scholar recreated the fate of public, scientific, and religious figures of the Kholm region, who put up a persistent resistance to Russification and Polonization of the region, first of all, Greek Catholic bishops Metodii Terletskyi, Yakiv Susha, and Maksymilian Ryll.

The professional assistance of I. Krypiakevich and other figures of Halychyna to the Ukrainian delegation at the Brest Peace Conference, regarding Ukraine's western borders, was emphasized, which gave a positive result for Ukrainians in the negotiations between the People's Republic of Ukraine and the Quadruple Alliance. It is mentioned that a large manuscript part of the academician's on a Kholm subject still needs scientific research.

Keywords: Ivan Krypiakevych, Kholm region, report notes, Ukrainianization, national-patriotic education, Church.